

Отримано: 10.11.2020 р.

Прорецензовано: 20.11.2020 р.

Прийнято до друку: 30.11.2020 р.

e-mail: h.d.klynova-datsiuk@nuwm.edu.ua

DOI: 10.25264/2409-6806-2020-31-79-85

Клинова-Дацюк Г. Український вільний університет у Німеччині Ді-Пі періоду. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2020. Вип. 31. С. 79–85.

УДК 94 (477).154

Галина Клинова-Дацюк

УКРАЇНСЬКИЙ ВІЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ У НІМЕЧЧИНІ Ді-Пі ПЕРІОДУ

В статті йдеться про діяльність Українського вільного університету (УВУ) в Німеччині Ді-Пі періоду (1945–1952 рр.). Доведено, що найактивнішим у функціонуванні закладу освіти в цих хронологічних рамках був 1947–1948 н.р., оскільки в цей час здобувало освіту 492 студенти та працювало 95 викладачів і було видано значну кількість навчальної літератури. Однак з 1949 р. функціонування університету сповільнюється через масовий виїзд студентів та професорів за кордон, який був спричинений економічними труднощами. На прикладі УВУ показано роль вищих шкіл у збереженні національної ідентичності українців в еміграції.

Ключові слова: українська еміграція, переміщені особи (Ді-Пі), Український вільний університет, вища освіта, Німеччина.

Halyna Klynova-Datsiuk

UKRAINIAN FREE UNIVERSITY IN GERMANY DURING THE DP PERIOD

The article deals with the activities of the Ukrainian Free University in Germany (UFU) during the DP period (1945–1952). The process of resumption of the UFU operation is described. The initiator of this case was the last rector of the University of Prague and historian Vadym Shcherbakivsky. Well-known scientists Dmytro Doroshenko, Petro Kurinny, Ivan Mirchuk, Panteleimon Kovaliv and others supported his initiative.

It is noted that the Bavarian authorities and the American occupation were positive about the resumption of the university. The educational process in the higher education institution began in the summer semester of 1946.

The structure of the Ukrainian Free University in Germany had two faculties: philosophy from the departments of philosophy and pedagogy, philology (Ukrainian, classical, and Slavic), history, geography, archeology, ethnology and art sciences, as well as law and socio-economic sciences from various departments.

It is stated that the most active in the functioning of the university was the 1947–1948 academic year. As 492 students were educated and 95 teachers worked, a significant amount of educational literature was published. The university charter of 1948, which was the basic document regulating the functioning of the institution and giving it the right to broad autonomy and free publication, is also analyzed.

The article also proves that in addition to educational work in the UFU, a publishing business was developed. Among the publications of the university was mainly educational literature, in particular textbooks for students (scripts), which were printed in cyclostyle. In order to inform students about the content of academic disciplines, the number of lectures, seminars, practical classes, lecture programs were published. To facilitate the study of educational material, university teachers issued lecture notes. Among such publications are lectures by M. Andrusiak “History of the Cossacks”, I. Mirchuk “Introduction to Philosophy”, V. Kubyovych “Geography of Ukraine” and others. The UFU played an important role in preserving the national and cultural identity of the Ukrainian people and consolidating the Ukrainian scientific forces in exile.

Key words: Ukrainian emigration, displaced persons (DP), Ukrainian Free University, higher education, Germany.

Після завершення Другої світової війни Західна Німеччина стала центром концентрації українства за кордоном. У таборах для переміщених осіб (т.зв. таборах Ді-Пі, від англomовного терміну «displaced persons camps», скорочено – D.P.) перебувало близько 250 тисяч українців, представників різних професій, серед них великий відсоток становила інтелігенція, зокрема науковці та освітяни. Вони доклали чималих зусиль для розвитку української вищої освіти в еміграції, зокрема заснували

нові навчальні заклади – Українську високу економічну школу, Богословсько-педагогічну академію УАПЦ, Греко-католицьку духовну семінарію, а також перенесли з Чехословаччини, окупованої радянськими військами, діяльність Українського технічно-господарського інституту (УТГІ) та Українського вільного університету (УВУ). У Західній Німеччині, в Мюнхені, УВУ став центром збереження національно-культурної ідентичності українців та консолідації вчених-суспільствознавців різних поколінь, вихідців з різних регіонів України, які опинилися на еміграції.

У сучасній українській історіографії функціонуванню УВУ присвячено низка наукових досліджень: віденському періоду – В. Потульницького, Т. Сидорчук [24; 25], празькому – С. Наріжного [20], С. Віднянського [13], С. Ульяновської та В. Ульяновського [27] тощо. Окремі фрагменти історії мюнхенського періоду, в тому числі й Ді-Пі, оглядово розкрито у розвідках та спогадах викладачів університету Н. Полонської-Василенко [22; 23], І. Мірчука [19], які намагалися зберегти для майбутніх поколінь традиції його розвитку. Відомості про діяльність УВУ містяться також у працях Л. Винара [11; 30], В. Маруняка [18], О. Подобєд [21], М. Шафовала [28]. Втім, незважаючи на наявність публікацій, детального дослідження потребує функціонування Українського вільного університету в Мюнхені у таборний період (1945–1952 рр.).

Восени 1945 р. розпочався процес поновлення роботи УВУ. Ініціатором цієї справи виступив останній ректор університету в Празі історик Вадим Щербаківський. Його починання підтримали відомі українські вчені Д. Дорошенко, П. Курінний, І. Мірчук, П. Ковалів та інші [28, с. 31]. Варто зауважити, що місцева влада позитивно поставилася до відновлення роботи університету. Навчальний процес в УВУ в Німеччині розпочався у літньому семестрі 1946 р. Водночас одразу ж виникли перші перешкоди і труднощі в діяльності освітнього закладу, зокрема відсутність власного приміщення. Згадуючи ці події, відома історикня Н. Полонська-Василенко зауважила: «Відродити УВУ було справою нелегкою. Він не мав ні коштів, ні бібліотеки. Він мав групу патріотів, людей з твердою волею та бажанням відродити на мюнхенському ґрунті УВУ, цей найкоштовніший твір української еміграції... УВУ ще не мав приміщення, і перші організаційні засідання відбувалися в помешканні М. Томашівської» [22, с. 46]. На слушну думку І. Мірчука, відсутність власної будівлі обмежувала розвиток установи [19, с. 59]. За клопотанням ректорату Баварське міністерство виділило приміщення для УВУ в будинку німецької школи. Там було розташовано канцелярію, бібліотеку та кілька аудиторій.

Перші роки функціонування університету, як і інших освітніх та наукових установ у Німеччині, були складними, що зумовлено важким повоєнним економічним становищем країни, відсутністю матеріально-технічної бази та фінансової підтримки. Основним джерелом надходжень в УВУ була студентська плата за навчання. Керівництво університету всіляко намагалося покращити фінансову ситуацію, особливо після грошової реформи 1948 р., тому зверталося по допомогу до Баварського міністерства освіти, української громади, організацій, які надавали підтримку переселенцям [3, арк. 1]. Так, з фінансового зведення 1949 р. бачимо, що університет отримав дотації від Апостольського Візитатора українців греко-католиків в Західній Європі (24500 дойчмарок (дм.)), Баварського міністерства освіти (6000 дм.), окремих осіб і Українського допомогового комітету, який очолював єпископ І. Бучко (6414 дм.) [7, арк. 16]. Значну фінансову підтримку університету надавало Товариство прихильників, яке відновило свою діяльність у 1948 р. Завдяки сукупній допомозі заклад вищої освіти провадив навчальну, наукову та видавничу справу.

З метою злагодженої діяльності університету в 1948 р. було прийнято статут. Відповідно було визначено мету навчального закладу: плекати всі галузі науки, а зокрема ті, що безпосередньо або опосередковано стосуються до української нації, розвивати основи української культури як складової частини культури людства; навчати і готувати український фаховий та науковий доріст [14, с. 205]. У структурі університету в Німеччині, так як і в Чехословаччині, функціонувало два факультети: філософський з відділами філософії та педагогіки, історії, географії, археології, етнології, мистецтвознавства, української, класичної, слов'янської філології та факультет права та суспільно-економічних наук з однойменними відділами.

Згідно зі Статутом органами управління університету були: а) ректор і Сенат; б) Загальна професорська колегія; в) декани і ради факультетів; г) головний секретар; г) Кураторія. Відповідно до Статуту Загальна професорська колегія обирала абсолютною більшістю голосів ректора терміном на один академічний рік, але існувала можливість переобрання. Після виборів нового ректора попередній виконував обов'язки проректора [14, с. 207]. Ректорами УВУ в Ді-Пі період були: В. Щер-

баківський (1945–1947 рр.), Ю. Панейко (1948–1950 рр.), І. Мірчук (1947–1948 та 1950–1952 рр.) [17, с. 187–191].

Керівним органом університету був Сенат. До нього входили ректор, проректор, декани та два їх заступники, голова Кураторії, два сенатори і два представники від студентства. До компетенцій Сенату належало: пропонувати зміни і доповнення до Статуту університету, організовувати, відкривати, закрити інститути та лабораторії, затверджувати фінансові справи тощо. У навчальному році відбувалося декілька засідань Сенату [14, с. 208]. Серед повноважень Загальної професорської колегії було обрання ректора, проректора, суддів університетського суду, членів Кураторії, затвердження щорічного звіту ректора і Сенату, внесення пропозицій щодо удосконалення навчального процесу та матеріального становища УВУ. Кураторію УВУ склали чотири члени, обрані на три роки загальною професорською колегією, два – Товариством прихильників, по одному представникові баварського та американського наукового світу, ректор, заступники делегатів. До компетенції Кураторії належало дбати про правну охорону УВУ, його розвиток і матеріальне забезпечення тощо [14, с. 209–214]. Існував також університетський суд, який складався з шести осіб, обирався на три роки. Він розглядав і вирішував конфлікти між окремими структурними підрозділами вишу та його працівниками тощо. Отже, статут був базовим документом, який регламентував функціонування університету, надавав йому права широкої автономії та свободи викладання. Для злагодженої прогресивної діяльності установи чітко окреслював повноваження керівних органів і структурних підрозділів.

Упродовж функціонування УВУ в Ді-Пі кількість студентів постійно змінювалася. Найбільше здобувачів навчалося у 1947–1948 н.р. – 492, з них 313 – на факультеті права і суспільно-економічних наук, 179 – філософічному [2, арк. 5]. Однак, з наступного навчального року їх кількість почала поступово зменшуватися. Це було зумовлено тим, що частина студентів вже завершила навчання, а інша – не мали змоги оплатити за нього. Безперспективність перебування у зруйнованій війною Німеччині штовхала молодь також до заокеанської еміграції. Слід зауважити, що вищу освіту в університеті здобували не лише українці, а й іноземці, зокрема поляки, білоруси, литовці, латвійці, німці та росіяни [2, арк. 5]. Окремі з них завершували своє навчання, а інші ж – посилювали свої студії з певних галузей знань.

Фахову підготовку здобувачі вищої освіти доповнювали вивченням загальнообов'язкових дисциплін, зокрема: «Основні проблеми філософії», «Вступ до соціології», «Українська мова», «Нарис історії української культури», «Географія та людність України» [5, арк. 7]. Велике значення керівництво університету приділяло вивченню іноземних мов студентами. Для ефективної міжособистісної та ділової комунікації в іншомовному середовищі, кар'єрному зростанню випускників обов'язковою вимогою було володіння однією з іноземних мов: англійською, іспанською, італійською, німецькою та французькою. Лише після отримання посвідки про практичне знання мови студент допускався до кінцевих іспитів на ступінь магістра [5, арк. 8].

Студенти УВУ та інших навчальних закладів були активними учасниками українського студентського руху, який набув великого поширення у країнах Західної та Центрально-Східної Європи в міжвоєнний та післявоєнний період. У Німеччині по завершенню Другої світової війни було засновано низку студентських організацій національного спрямування, діяльність яких зосереджувалася на збереженні традицій та історії українського народу, поширенні інформації про Україну серед міжнародної спільноти. З ініціативи та зусиллями студентських організацій проводилися конференції, різноманітні культурно-просвітницькі заходи, друкувалися періодичні видання. Відтак, у Мюнхені у 1945 р. розпочав виходити тижневик «Студент», що змінив назву на «Студентські вісті» (1946–1948 рр.) [18, с. 273]. Студенти УВУ були членами Українського студентського товариства, яке було структурним підрозділом Української студентської громади в Мюнхені. Іноземні студенти належали до своїх національних студентських товариств, які до того ж рекомендували їх на вступ до УВУ [2, арк. 5].

Навчальний процес в університеті забезпечував потужний авторитетний колектив професорсько-викладацького складу, чисельність якого змінювалася щороку. Для прикладу в 1947–1948 н.р. в університеті працювало найбільше викладачів – 95, з них 36 – на факультеті права і суспільно-економічних наук, 59 – на філософічному [2, арк. 2–5]. Історичні дисципліни викладали: Д. Дорошенко, Б. Крупницький, О. Оглоблин, Н. Полонська-Василенко, М. Андрусак, М. Терлецький, М. Антонович, В. Петров, П. Курінний, В. Щербаківський, Я. Пастернак; правознавчі – Л. Окіншевич, Я. Падох,

Л. Шрамченко, О. Баранів, Ю. Фединський; економічні – Є. Храпливий, Р. Димінський, Ю. Студинський та ін. Українського мовознавства та літературознавства навчали: Р. Смаль-Стоцький, В. Державин, П. Ковалів, В. Міяковський, Ю. Шевельов, В. Лев, Я. Рудницький та ін. [5, арк. 4].

Професори УВУ поєднували викладацьку діяльність з дослідницькою, були активними членами провідних наукових установ у еміграції – Української вільної академії наук (УВАН) та Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ). Вони брали участь у низці наукових форумів з актуальних проблем україністики, зокрема різних аспектів трипільської культури, етногенезу українців, доби гетьмана І. Мазепи, життя та діяльності Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, О. Колесси та ін. [26, арк. 19–25]. Звернення до цих питань зумовлено тим, що в силу політичних причин було неможливе об'єктивне дослідження в радянській Україні.

У зв'язку зі складним матеріальним становищем професори змушені були суміщати працю в УВУ з викладанням в інших українських вищих навчальних закладах, зокрема в Українському технічно-господарському інституті, діяльність якого у 1945 р. розпочалася у місті Регенсбурзі. До складу УТГІ входили чотири факультети: агрономічно-лісовий, економічно-кооперативний, хімічно-технологічний та ветеринарний. Очолювали УТГІ з січня 1946 р. ректор В. Доманицький, а з листопада 1947 р. – Б. Іваницький [15, с. 62]. Викладали в інституті відомі українські вчені: Г. Ващенко, Д. Дорошенко, П. Зайцев, Л. Окіншевич, М. Стахів, А. Яковлів та ін. Професори-гуманітарії викладали й у Богословсько-педагогічній академії УАПЦ, яка була заснована 17 листопада 1946 р. У її складі діяло два факультети – богословський та педагогічний. Першим ректором було обрано відомого українського філолога Пантелеймона Коваліва, а після його виїзду до США у 1950 р. – відомого українського педагога Григорія Ващенка [12, с. 3].

Складними були й матеріально-побутові умови життя професорсько-викладацького складу в таборах. У кімнатах мешкало по кілька десятків людей різного віку та фаху. В осінньо-зимовий період дошкуляв холод. У таких умовах важко було займатися науковою роботою. З цього приводу Н. Полонська-Василенко писала О. Оглоблину: «Втомило життя в таборовому гармидері, а він у нас «конденсований» в кімнаті. Клопотатися про окрему кімнату теж немає енергії...» [10, арк. 2]. У пошуках кращих умов проживання та у зв'язку з ліквідацією таборів, вчені, як і інші переміщені особи, змушені були переїжджати з табору до табору. Проте це не вирішувало всіх проблем, зокрема нестачі коштів, невисока платня не покривала найнеобхідніших щоденних потреб, лікування, так як більшість із них були старшого віку. Попри все, вчені продовжували навчальну роботу, поєднуючи її з науковою та просвітницькою (виступи у таборах із лекціями, доповідями).

Негативно вплинула на розвиток українських освітніх та наукових установ грошова реформа 1948 р., за якою відбулося запровадження нової валюти – німецької марки та скорочення грошової маси. Реформа спричинила важке економічне становище українських освітніх і наукових установ, переміщених осіб й також стала поштовхом до їх переселення на північноамериканський континент. Починаючи з 1949 р., праця українських освітніх закладів, в тому числі й УВУ, почала помітно згортатися, зокрема сповільнилася навчальна, наукова та видавнича діяльність. Ситуацію ускладнювали матеріально-побутові умови життя в таборах, які ще й до того почали ліквідувати. Сучасник подій історик О. Домбровський писав: «Бажання виїхати з Німеччини ставало щораз то більш пекучим як з психологічних, так і економічних мотивів. Ярлик переміщеної особи... ставав нестерпним... Психологічний інстинкт гідності цивілізованої людини протестував проти герметично замкненого, колективно-касарняного¹ життя...» [16, с. 158]. Саме ці чинники штовхали професорсько-викладацький склад і студентство до масового виїзду до США, Канади та інших країн. Відповідно скоротилося аудиторне навчання (з 1956 р. зовсім було припинено) та відкрито у червні 1949 р. Інститут заочного навчання на чолі з О. Кульчицьким. У головних осередках скупчення українських професорів та студентів, а саме США, Канаді, Франції було створено делегатури (філії) університету, метою яких було надання можливості завершити навчання здобувачам, які емігрували [18, с. 170].

Особливе місце у функціонуванні УВУ займала видавнича діяльність. Видавничі проекти університету ознайомлювали широке кола науковців, студентів та громадськості з результатами напрацювань професорсько-викладацького складу. В університеті Ді-Пі періоду було продовжено традиції празьких видань окремих навчальних і наукових праць, а також започатковано нові книжкові серії. Серед таких: скрипти – аналоги сучасних посібників, конспектів лекцій, які готували викладачі

¹ «...касарняного» – від «касарня», що походить від німецького *Kaserne* – казарма.

УВУ для полегшення вивчення навчального матеріалу. Упродовж 1946–1952 рр. було видруковано циклостилом 31 скрипт. Поміж них – курси лекцій М. Андруска «Історія козаччини» (у 4 ч., 1946), І. Мірчука «Вступ до філософії» (у 2 ч., 1946), С. Томашівського «Історія України. Старинні й середні віки» (1948), Я. Падоха «Історія західноєвропейського права» (1947) та багато інших. З 1949 р. в університеті було започатковано серію «Видання Інституту заочного навчання», в якій надруковано 13 конспектів навчальних матеріалів з історії української культури, права, психології, філології, літературознавства [29, с. 352–359]. З метою ознайомлення студентів зі змістом навчальних дисциплін, кількістю лекційних, семінарських чи практичних занять щосеместрово було продовжено видання, за прикладом празьких, програм викладів [5; 6].

У 1950 р. було започатковано інформаційне видання «Бюлетень Українського вільного університету», на сторінках якого детально висвітлювалася діяльність навчального закладу. Він виходив щорічно до 1954 р. і вміщував інформацію за академічний рік. Перше число висвітлювало події 1950–1951 н.р. і нараховувало 20 сторінок.

З-поміж наукових видань в УВУ Ді-Пі періоду – збірник праць з нагоди 25-ліття університету, друк якого був запланований на 1946 р., однак вийшов у світ із значним запізненням у 1948 [4, арк. 5]. Це було зумовлено низкою причин організаційного та фінансового характеру. У серії «Монографії» 1952 року було опубліковано дослідження літературознавця, професора УВУ Ю. Бойка-Блохина «Шевченко і Москва», в якому порушувалася проблема ставлення Кобзаря до Російської імперії, її народу, культури та письменства.

Таким чином, видання УВУ в Ді-Пі період переважно представлені навчальними матеріалами, які були вкрай необхідні для провадження навчального процесу в умовах післявоєнної Німеччини. Малочисельність наукових праць пояснюється складним фінансовим становищем навчального закладу. Результати наукових досліджень професори публікували на сторінках «Записок НТШ», книжкових серій «Трипільська культура на Україні», «Українська історія. Мазепа і його доба», «Літературознавство», «Slavistica» та інших, які видавались УВАН.

Важливе значення для подальшої діяльності університету мало ухвалення розпорядження № 60710 Баварського державного Міністерства освіти від 16 вересня 1950 р., відповідно до якого Український вільний університет визнано приватним з правом промоції та габілітації (правом присуджувати наукові ступені доктора і габілітованого доктора). Дане розпорядження свідчило про хорошу репутацію закладу в західному світі, яку творили традиції навчальної, наукової діяльності та потужний і авторитетний науково-педагогічний склад. Тоді ж було затверджено статут УВУ [8]. Високу оцінку ця подія отримала серед професорсько-викладацького складу. О. Оглоблин зауважив у листі від 14.10.1950 р. до Б. Крупницького: «Це великий успіх УВУ і проф. Мірчука» [9, арк. 1]. Н. Полонська-Василенко теж позитивно відгукувалася про роботу І. Мірчука на посаді ректора: «...він віддав своє життя, свій талант, свою енергію і весь цей період історії УВУ тісно пов'язаний з його ім'ям» [23, с. 25].

У 1951 р. в Нью-Йорку було відзначено 30-літній ювілей університету. Товариство прихильників УВУ спільно з Асоціацією професорського персоналу університету організували і провели урочистості, на яких були присутні члени української громади, керманічі українських наукових установ: Наукового товариства ім. Шевченка, Української вільної академії наук, голова Українського конгресового комітету Америки, Центрального Союзу українського студентства (ЦЕСУС), почесні професори університету тощо [1, арк. 2]. Було підведено підсумки діяльності УВУ та намічені шляхи подальшого розвитку.

Отже, з ініціативи відомих вчених УВУ розпочав роботу в Німеччині у січні 1946 р. і активно провадить її до нині. В Ді-Пі період у його структурі діяло два факультети – філософічний та права і суспільно-економічних наук. У 1947–1948 академічному році найбільше навчалось студентів і працювало викладачів. Окрім навчальної роботи в УВУ важливе місце займала видавнича. Серед видань були переважно навчальні матеріали – скрипти, конспекти лекційних курсів, щосеместрові програми викладів. Наукові видання представлені ювілейним збірником до 25-ліття університету та монографічним дослідженням Ю. Бойка-Блохина «Шевченко і Москва». УВУ підготував велику кількість висококваліфікованих фахівців, відіграв важливу роль у збереженні національно-культурної ідентичності українського народу та став одним із центрів українства в еміграції.

Список використаних джерел та літератури:

1. Архів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (Архів ІР НБУВ). Ф. 381. Од. зб. 39. Запрошення Товариства прихильників Українського Вільного Університету та Асоціації професорського персоналу УВУ в Нью-Йорку на 30-літній ювілей університету. 1951 р. м. Нью-Йорк. 2 арк.
2. Архів ІР НБУВ. Ф. 381. Од. зб. 12. Звіт з діяльності Українського Вільного Університету в академічному році 1947/8. 7 арк.
3. Архів ІР НБУВ. Ф. 381. Од. зб. 219. Лист з проханням допомогти одержати компенсації за суми втрачені внаслідок грошової реформи 1948 р. 2 арк.
4. Архів ІР НБУВ. Ф. 381. Од. зб. 39. Мірчук Іван. Український Вільний Університет. Доповідь присвячена 25-літтю існування Українського Вільного Університету. 6 арк.
5. Архів ІР НБУВ. Ф. 381. Од. зб. 126. Програми викладів в літньому семестрі 1947. 20 арк.
6. Архів ІР НБУВ. Ф. 381. Од. зб. 127. Програми викладів в зимовому семестрі 1947/48. 23 арк.
7. Архів ІР НБУВ. Ф. 381. Од. зб. 13. Sprawozdania z działalności Ukrainischen Freien Universität in akademischem Jahre 1949/50. 17 арк.
8. Архів ІР НБУВ. Ф. 381. Од. зб. 1. Satzungen der Ukrainischen Freien Universität, genehmigt durch das Bayerische Staatsministerium für Unterricht und Kultus in München (Erlaß Nr. XI 60710 vom 16. Sept. 1950). 12 арк.
9. Архів Українського історичного товариства (Архів О. Оглоблина). Ф. С. Оп. 3. Спр. 1. Лист О. Оглоблина до Б. Крупницького від 14.10.1950 р. 1 арк.
10. Архів Українського історичного товариства (Архів О. Оглоблина). Ф. С. Оп. 3. Спр. 1. Лист Н. Полонської-Василенко до О. Оглоблина від 8.12.1946 р. 3 арк.
11. Винар Л. Відродження українського наукового життя після Другої світової війни: 1945–1952. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. Матеріали Другої міжнародної наукової конференції «Українська діаспора: проблеми дослідження»*. Острог, 2007. Вип. 9. С. 60–71.
12. Відкриття Богословсько-Педагогічної Академії в Мюнхені. *Бюлетень Богословської Академії*. Баварія, 1946. Ч. 2. С. 3–4.
13. Віднянський С. Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехословаччині: Український вільний університет (1921–1945 рр.). Київ, 1994. 94 с.
14. Гаранін О. Статут Українського вільного університету 1948 р. *Пам'ятки: археографічний щорічник*. Київ, 2010. Т. 11. С. 203–214.
15. Доманицький В. Український Технічно-Господарський Інститут в Регенсбурзі-Мюнхені. *Сьогодні і минуле: Вісник українознавства*. Мюнхен, 1948. С. 59–63.
16. Домбровський О. Спомини / ред. А. Атаманенко; упор. Г. Клинова. Нью-Йорк; Львів; Острог, 2009. 373 с.
17. Керівництво 1921–2006. *Universitas Libera Ukrainensis: 1921–2011. Український Вільний Університет / упор.: У. Пацке, М. Шафовал, Р. Яремко*. Мюнхен, 2011. С. 153–259.
18. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині та Австрії по Другій світовій війні. Роки 1945–1951. Мюнхен, 1985. Т. 1. 430 с.
19. Мірчук І. Український Вільний Університет. *Сьогодні і минуле: Вісник українознавства*. Мюнхен, 1948. С. 57–59.
20. Наріжний С. Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Ч.1. Друге видання. Львів; Кент; Острог, 2008. 372 с. + ССХХХІІ с.
21. Подобед О. Українська планета ДіПі: культура та повсякдення. Житомир, 2018. 396 с.
22. Полонська-Василенко Н. Сторінки спогадів: Український вільний університет. *Український історик*. 1965. Ч. 3–4. С. 39–47.
23. Полонська-Василенко Н. Український вільний університет (1921–1971). *Український історик*. 1971. Ч. 1–2. С. 17–27.
24. Потульницький В., Сидорчук Т. Український вільний університет у Відні. *Українська діаспора*. 1993. № 3. С. 132–137.
25. Сидорчук Т. Наукова і культурно-освітня діяльність Українського вільного університету в міжвоєнний період. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/12884> (дата звернення: 10.09.2020).
26. Список доповідей на наукових конференціях УВАН. *Літопис УВАН*. Авгсбург, 1948. Ч. 3. Арк. 19–25.
27. Ульяновська С., Ульяновський В. Українська наукова і культурна еміграція у Чехо-Словаччині між двома війнами. *Українська культура: Лекції за ред. Д. Антоновича*. Київ, 1993. С. 477–498.
28. Шафовал М. Історичний огляд і питання початків. *Universitas Libera Ukrainensis: 1921–2011. Український Вільний Університет / упор.: У. Пацке, М. Шафовал, Р. Яремко*. Мюнхен, 2011. С. 1–41.
29. Яремко Р. Видання Українського Вільного університету в 1921–2006 рр. *Universitas Libera Ukrainensis: 1921–2011. Український Вільний Університет / упор. У. Пацке, М. Шафовал, Р. Яремко*. Мюнхен, 2011. С. 333–507.
30. Wynar L. Ukrainian Scholarship in Exile: The DP Period, 1945–1952. Kent; Ohio, 1989. 72 p.

References

1. Arkhiv Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho (Arkhiv IR NBUV). F. 381. Od. zb. 39. Zaproshennia Tovarystva prykhylnykiv Ukrainskoho vilnoho universytetu ta Asotsiatsii profesorsko-vykladatskoho skladu UVU v Niu-Yorku do 30-yi richnytsi universytetu. 1951 Niu-York. 2 ark.
2. Arkhiv IR NBUV. F. 381. Od. zb. 12. Zvit z diyalnosti Ukrainskoho vilnoho Universytetu v akademichnomu rotsi 1947/1948. 7 ark.
3. Arkhiv IR NBUV. F. 381. Od. zb. 219. Lyst z prokhannyam dopomohty oderzhaty kompensatsii za sumy vtracheni vnaslidok hroshovoyi reformy 1948 r. 2 ark.

4. Arkhiv IR NBUV. F. 381. Od. zb. 39. Mirchuk Ivan. Ukrainyski Vilnyi Universytet. Dopovid prysvyachena 25-littu isnuvannia Ukrainskoho Vilnoho Universytetu. 6 ark.
5. Arkhiv IR NBUV. F. 381. Od. zb. 126. Prohramy vykladiv v litnomu semestri 1947. 20 ark.
6. Arkhiv IR NBUV. F. 381. Od. zb. 127. Prohramy vykladiv v zymovomu semestri 1947/48. 23 ark.
7. Arkhiv IR NBUV. F. 381. Od. zb. 13. Spravozdannya z dialnosti Ukrainskoho Vilnoho Universytetu v akademichnomu rotsi 1949/50. 17 ark.
8. Arkhiv IR NBUV. F. 381. Od. zb. 1. Satzungen der Ukrainischen Freien Universität, genehmigt durch das Bayerische Staatsministerium für Unterricht und Kultus in München (Erlaß Nr. XI 60710 vom 16. Sept. 1950). 12 ark.
9. Arkhiv Ukrainskoho istorychnoho tovarystva (Arkhiv O. Ohloblyna). F. C. Op. 3. Spr. 1. Lyst O. Ohloblyna do B. Krupnytskoho vid 14.10.1950 r. 1 ark.
10. Arkhiv Ukrainskoho istorychnoho tovarystva (Arkhiv O. Ohloblyna). F. C. Op. 3. Spr. 1. Lyst N. Polonskoyi-Vasylenko do O. Ohloblyna vid 8.12.1946 r. 3 ark.
11. Wynar L. Vidrozhennya ukrayinskoho naukovo zhyttya pislya Druhoyi svitovoyi viyny: 1945–1952. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiya»: Istorychni nauky. Materialy Druhoyi mizhnarodnoi naukovoï konferentsii «Ukrainska diaspora: problemy doslidzhennia»*. Ostroh, 2007. Vyp. 9. S. 60–71.
12. Vidkryttia Bohoslovsko-Pedahohichnoi Akademii v Munkheni. *Buletyn Bohoslovskoi Akademii*. Bavaria, 1946. Ch. 2. S. 3–4.
13. Vidnianskiy S. Kulturno-osvitnia i naukova dialnist ukraïnskoi emihratsii v Chekhoslovachchyni: Ukraïnskiy vilnyi universytet (1921–1945 rr.). Kyiv, 1994. 94 s.
14. Haranin O. Statut Ukrainskoho vilnoho universytetu 1948 r. *Pamiatky: arkheohrafichnyi shchorichnyk*. Kyiv, 2010. T. 11. S. 203–214.
15. Domanytskiy V. Ukrainyskiy Tekhnichno-Hospodarskiy Instytut v Rehensburzi-Munkheni. *Sohochasne i mynule: Visnyk ukraïnoznavstva*. Munkhen, 1948. S. 59–63.
16. Dombrovskiy O. Spomyny / red. A. Atamanenko; upor. H. Klynova. Niu-York; Lviv; Ostroh, 2009. 373 s.
17. Kerivnytstvo 1921–2006. Universitas Libera Ukrainensis: 1921–2011. Ukraïnskiy Vilnyi Universytet. Upor.: U. Patske, M. Shafoval, R. Yaremko. Munkhen, 2011. S. 153–259.
18. Maruniak V. Ukraïnska emihratsiya v Nimechchyni ta Avstrii po Druhiy svitoviy viini. Roky 1945–1951. Munkhen, 1985. T. 1. 430 s.
19. Mirchuk I. Ukraïnskiy Vilnyi Universytet. *Sohochasne i mynule: Visnyk ukraïnoznavstva*. Munkhen, 1948. S. 57–59.
20. Narizhnyi S. Ukraïnska emihratsiia: kulturna pratsia ukraïnskoi emihratsii mizh dvoma svitovymy viinamy. Ch.1. Druhe vydannia. Lviv; Kent; Ostroh, 2008. 372 s. + CCXXXII c.
21. Podobed O. Ukraïnska planeta DiPi: kultura ta povsyakdennia. Zhytomyr, 2018. 396 s.
22. Polonska-Vasylenko N. Storinky spohadiv: Ukraïnskiy vilnyi universytet. *Ukrainskiy istoryk*. 1965. Ch. 3–4. S. 39–47.
23. Polonska-Vasylenko N. Ukrainyski vilnyi universytet (1921–1971). *Ukrainskiy istoryk*. 1971. Ch. 1–2. S. 17–27.
24. Potulnytskiy V., Sydoruk T. Ukrainyski vilnyi universytet u Vidni. *Ukrainska diaspora*. 1993. № 3. S. 132–137.
25. Sydoruk T. Naukova i kulturno-osvitnia dialnist' Ukrainskoho vilnoho universytetu v mizhvoiennyi period. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/12884> (data zvernennia: 10.09.2020).
26. Spysok dopovidei na naukovykh konferentsiakh UVAN. *Litopys UVAN*. Avhsburh, 1948. Ch. 3. Ark. 19–25.
27. Ulyanovska S., Ulyanovskyy V. Ukraïnska naukova i kulturna emihratsia u Chekho-Slovachchyni mizh dvoma viinamy. *Ukrainska kultura: Lektsii za red. D. Antonovycha*. Kyiv, 1993. S. 477–498.
28. Shafoval M. Istorychni ohlyad i pytannia pochatkiv. *Universitas Libera Ukrainensis: 1921–2011. Ukrainyski Vilnyi Universytet* / upor.: U. Patske, M. Shafoval, R. Yaremko. Munkhen, 2011. S. 1–41.
29. Yaremko R. Vydannia Ukrainskoho Vilnoho universytetu v 1921 – 2006 rr. *Universitas Libera Ukrainensis: 1921–2011. Ukrainyski Vilnyi Universytet* / upor. U. Patske, M. Shafoval, R. Yaremko. Munkhen, 2011. S. 333–507.
30. Wynar L. Ukrainian Scholarship in Exile: The DP Period, 1945–1952. Kent; Ohio, 1989. 72 p.